

Prof. Dr. Horst Widmann, doktora tezi olarak hazırladığı "aimanca Konuşan Ülkelerden 1933 yılından sonra Türkiye'ye gelen Öğretim Üyeleri - Hayat Hikayeleri - Çalışmaları - Etkileri" adı altında 1973 yılında yayınlanan ve Alman Araştırma Kurumu (DFG) tarafından desteklenen çalışmanın da yazarıdır. Eser, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ve Dr. Serpil Bozkurt tarafından dilimize çevrilmiş, "Atatürk Üniversite Reformu" adıyla bu yıl içinde basılmıştır.

(İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Atatürk'ün 100'üncü Yılı Kutlama Yayınları, Özel Seri 3)

«PROFESÖR» MÜDERRİS ARNDT BEY

Kimya Profesörü Dr. Frita Arndt, 8 Aralık 1969'da 84 yaşında iken Hamburg'ta vefat etmiştir. Büyük takdir uyandıran bir yaşam: Profesör Arnolt, 24 yıl süreyle bir Türk Üniversitesinde ders veren ve başarıları günümüze dek devam eden tek Alman Üniversite Öğretim Üyesidir. Özellikle Almanları ilgilendiren ve öğrenci verici olan Profesör Arndt'ın Türk Üniversitesinin çağdaştırılmasında vermiş olduğu uğraş ve bu nedenle adeta bir pedagojik Anıt olarak yükselmesidir. Arndt İstanbul Üniversitesinde iki kez Profesör olarak görev almıştır: birinci kez 1915-1918 yılları arasında o zamanki adıyla "Dar-ül-fünun"da genç bir "Müdrerris" olarak; ikinci kez ise 1934-1955 yıllarında göçmen statüsünde, reorganize edilmiş "İstanbul Üniversitesi"nde Profesör olarak.

Profesör Arndt anılarında

"Ben her iki ünvanı da taşımış tek kişi olduğumdan eski Türkiye'yi yenisi ile kıyaslayabilirim" diye yazmaktadır.

1955 yılı Temmuz ayında Hayat Mecmuasında Prof. Arndt'ın Almanya'ya geri dönüşü nedeniyle kısa fakat dostça bir yazı yayınlanmıştır.

"1915'de Türkiye'ye geldiğinde herkes onu 'Müdrerris Arndt Bey' diye çağırıyordu. 30 yaşlarında, uzun boylu, mavi gözlü yakışıklı bir Alman'dı. Üniversiteye geldiğinde başında fesi vardı. Ülkemize akademik kimya öğrenimini başlatmak ve geliştirmek için gelmişti".

Bu çağrı ve görev alma nasıl gerçekleşmiştir?

Bir Alman Profesörünün
Türkiye'deki çalışmalarının
anısına...

Prof. Dr. Horst Widmann

Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın yanında savaşa giren Türkiye'ye, Alman imparatorluğu ile yaptığı anlaşma nedeniyle, "Askeri Komisyon" yanı sıra bir de "Alman Kültür Komisyonu" yollandı.

Türkiye Üniversitelerinde görev alabilmek için temas edilecek Büronun Başkanı aynı zamanda o günün Türk Millî Eğitim Bakanı Şükrü Beyin özel danışmanı olan 40 yaşında genç bir Alman Profesörü Prof. Franz Schmidt idi. Profesör Schmidt'in biyografisi ve Türkiye'deki çalışmaları Alman kamu oyunca yakından bilinmektedir. Schmidt Öğretmen temini, öğrenci mübadelesi ve Türk öğretim reformundaki başarılı katkıları gibi pedagojik çalışmaları yanı sıra bir grup Alman Profesörünü de İstanbul Dar-ül-fünun'una çekmeyi başarmıştır. 1915'de ilk kez 14 Alman Profesörü gelmiş, daha sonra gelen ve İstanbul'a yerleşen Alman Bilim adamlarıyla bu sayı 20'ye ulaşmıştır. Tarih, Orientalistik (Doğu Dilleri ve Edebiyatı), Psikoloji Hukuk ve benzeri Sosyal bilimlerin yanında fen bilimlerinde de genellikle Doçent seviyesinde genç Alman hocalar çoğunlukta. Hatta daha sonraları, 1933'de ABD'ne göçen, Alman Dili ve Edebiyatçısı Werner Richter de kendi sahasının Türkiyedeki ilk temsilcisi olarak Dar-ül-fünun'a gelmişti.

Organik Kimya temsilcisi Kurt Hoesch, teknik kimya Gustav Fester ve İnorganik Kimya temsilcisi Breslau'dan gelen Doçent Fritz Arndt idi.

Ülkesinden ayrılmak onun için zor olmuştu. Arndt anılarında bu konuya değini-

yor: "Benliğimi korumak için özveride bulunmam gerekiyordu. Ya burada kalacağım ve sonunda birşey yapmadan yaşlanacağım yahut dünya olaylarında aktif görev alacaktım." Ve ekliyor: "Yanlış eğitim anlayışı ve tutucu geleneklere karşı savaşım verecek bir çevrede yaşayabildikten sonra".

1915 Kasım'ında maceralı bir yolculuktan sonra İstanbul'a geldi. Balkanlardaki savaş nedeniyle yolculuk Romanya ve Bulgaristan üzerinden oluyordu ve insan yol boyunca savaşı yaşıyordu. "Sofya'yı geçince nerede o avrupanın sert kışı, buralarda harika bir pastırma yazı devam ediyor."

Fritz Arndt İstanbul'da Danışman Schmidt tarafından "içten bir yakınlıkla" karşılandı.

Üniversitedeki ilk izlenimleri için diyor ki: "Üniversitenin adı o zamanlar (bilginler evi) anlamına gelen Dar-ül-fünun idi. Tüm odalar ortadaki yuvarlak fakat oldukça geniş bir salonun etrafında dizilmişti. Bu salon vakıtle bir Prensesin Manej salonu imiş. Çok sayıda öğrencisi olan dersler bu salonda yapıyordu. Küçük dersler ise yandaki daha küçük dersliklerde veriliyordu. Bütün bu kompleks Beyazıt Meydanının (Şimdiki Hürriyet Alanı) hemen arkasında idi. Burada bana ilk önce Türk yardımcım ve dilmaçım Fazlı Faik Bey tanıştırdı...

Beni bekleyen ilk görevlerden beiri Türk Doçentleri ile ortak dil ve uygulamaya dayalı işbirliğinin kurulması idi. Mevcut Doçentlerden çoğu, Faik Bey de dahil, öğrenimlerini Almanya'da yaptıklarından Almanca dilini pek iyi derecede biliyorlardı."

Çeşitli dilleri konuşabilen Arndt başlangıçtan itibaren Türk dilini öğrenmeye çalıştı. Daha Türkiye'ye doğru yola çıkmadan Berlin'de Gazeteci Ahmet Emin Yalman'dan Türk dilinin fonetiki ve başlangıç kuralları üzerine dersler aldı. İstanbul'da Türkçe uzmanı İbrahim Necmi'den günlük yaşamda gerekli olan ve daha önemlisi Üniversite derslerinde gerekli Türkçeyi öğrendi. Bu uğraşı pedagojik açıdan kendisine çok yararlı oldu:

"Benim Türkçeyi ve öğrencilerimin modern laboratuvar kimyasını öğrenmeleri kol kola gitti. "Bu durum 1916 yılında uygulama yapan öğrencilere Laboratuvar Tekniğini öğreten bir türkçe kitap yazmaya ve kendim bizzat Türkçe anlatıncaya kadar devam etti."

Kurumsal kitap bilgileriyle Kimya biliminde fazla bir ilerleme olmayacağını bilen Arndt Deneysel Kimya'ya çok önem veriyordu.

Uygun bir desliğin daha doğrusu Kimya Enstitüsünün bulunmayışı güçlükler yaratıyordu. Bakanlığın da yardımlarıyla Sultan Ahmet'deki Sanat Okulu binasında Arndt ve Fester için Üniversiteye bağlı bir Kimya Enstitüsü kurulması kararlaştırıldı. 1917 sonbaharında devam etmekte olan savaşın bütün güçlüklerine karşın Türk makamlarının üstün çabası ve engin ileri görüşü sayesinde "Yerebatan Kimya Enstitüsü" o zamanki gerçek adıyla Kimya gayriuzvi ve Kimya-i Sanai Darül-mesaisi" (yani İnorganik Kimya ve Endüstriyel Kimya Çalışma Evi) kuruldu ve faaliyete geçirildi. 1934 de Arndt aynı Enstitüde çalışmalarına devam etti.

Ders teksirlerinin ve laboratuvar kitaplarının basımında da aynı bir güçlük görülmekteydi. Fazlı Faik Beyin de yardımlarıyla Arndt 3 çalışmasını basıma hazırlamıştı: "Uygulamalı İnorganik Kimyaya giriş" (H. Biltz'in bu konudaki kitabına dayalı olarak hazırlanmıştır), "Kantitatif Analizler" (H. Biltz'in kitabının çevirisi) ve Kısaltılmış Kimya Uygulamaları (Muhtasar Tatbikatı Kimyaviye). Arndt tarafından hazırlanan bu yapıtlar daha sonra kendisi tarafından yazılacak ve elden düşmeyecek ders kitapları ve teksirlerin temel taşı olmuştur.

Fakat Arndt anılarında:

"Bu kitapların arap harfleriyle, ancak förmül ve simgelerin latin harfleriyle basımı sırasında ortaya çıkan güçlükler Avrupada ve hatta bugünkü Türkiye'de anlaşılabilir. Baskı Ayasofya'nın yakınındaki Devlet Matbaasında (Matbaa-i Amire) gerçekleştirildi..

Sayırsız düzeltmeler yapmam gerekiyordu, bütün bunlar bittikten sonra da baskı makinasının başına oturup düzelttiğim veya yeni dizilmiş dizgi'de yanlış harfleri bulup çıkarıyor ve doğrularını yerine yerleştiriyordum. Bütün bu işlemler 1918 yılı sonuna kadar sürdü. Yaklaşık bir yıl."

Beşeri ilişkilerden çok hoşlanan Arndt mesleksel ve bilimsel çalışmaların yanısıra temiz ve konuklarına her zaman açık bir ev kurmuştu. Çevresindeki Türklerle kişisel ve ailesel ilişkilerini derinleştirdi—Bunlardan bazıları tanınmış beden eğitimi öğretmeni Selim Sırrı, Celal Bey ve ailesi (tanınmış

Türk ekonomi politik uzmanı Ömer Celal Saraç) İTÜ Fiziko kimya Profesörü İlhami Cıvaoğlu ve diğerleri...

1918'deki politik sonuçlar Alman Profesörlerinin İstanbul'daki çalışmalarını da birdenbire etkiledi. Kentin işgal kuvvetlerinin eline geçmesi ile kentte bulunan bütün Almanların sınır dışına çıkartılması kararlaştırıldı. Bu çöküntüye rağmen Türk Hükümeti anlaşmasını süresinden önce ve tek taraflı feshettiği için Alman Profesörleri ile olan anlaşmada yer alan tazminatı ödeme sorumluluğunu gösterdi. "Corcovadı" adlı gemiyle 1918 yılı Aralık ayında İstanbul'daki Alman Kolonisi denize açıldı. Mayın döşeli Akdeniz'de maceralı yolculuktan sonra venediğe gelindi. Noel gemide yaşandı. Daha sonra trenle Brenner geçitinden geçildi. 1919 başında Arndt böylesine serüvenli bir yolculuktan sonra Breslau'ya geri dönebildi.

1933'de Arndt Almanya'da daha fazla kalamazdı. Bu arada Breslau'da ordinaryüs olmuştu. O yıllarda nazilerin tutumu nedeniyle "Beyin Göç" başlamıştı. Aslında o yıllar Alman Bilim ve Üniversite tarihinin en sinsi ve bir daha anılmak istenmeyen bölümüdür. Oxford Üniversitesinde kısa bir süre konuk Profesör olarak çalışan Arndt, 1934'de İstanbul Üniversitesine Ordinaryüs Profesör olarak davet edildi. Davet, merkezi Zürih'te bulunan "Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği" aracılığıyla gerçekleşmişti. Bu dernek o yıllarda çok sayıda Alman Bilim Adamını akademik göçmen olarak Türkiye'ye yönlendirmiştir. Arndt İstanbul'a geldiğinde 1917'de kendisi tarafından kurulan "Yerebatan Enstitüsü"nü buldu; ancak Enstitünün dışında herşey temelden değişikliğe uğramıştı. Türk Hükümetinin yürüttüğü "Kemalizm" politikası birçok konuda Kemalist devrimleri uygulamaya koyuyordu. 1930'ların başında Türk Üniversitelerinin çağdaşlaştırılması hareketi başlatılmıştı. 1933 yılı Ağustos ayında İsviçreli Pedagoji Profesörü Albert Malche'nin yardımlarıyla eski "Darül-fünun" yeni "İstanbul Üniversitesi" oluşturmıştı. Bu aslında programlı bir ad değişimi idi. Eski, arap ve İslâm esaslarına dayalı bilim bırakılmış ve yeni, çağdaş batı avrupa örneğine uygun bir Üniversite biçimi geliştirilmişti. Yeni işe başlayan Alman göçmenlerinin başlangıçta işleri kolay değildi. Fakat uygulamaya değirdi.

İstanbul Üniversitesi Kimya bölümünün organizasyon şeması ve personel durumunu Friedrich Breusch'un makalesinden biliyoruz. Başkanlığı yaptığı Teknik Kimya Enstitüsünün yanı sıra, 1936'da intihar edene kadar Prof. Herzog tarafından yürütülen Genel Kimya Enstitüsü'nün Müdürlüğü de üstüne kalınca Arndt'ın işi iyice zorlaştı. Kimya öğrencilerinden başka diğer bazı fakülte öğrencilerine de, örneğin Tıp Fakültesi, servis dersi vermek zorunda kalmıştı. 1936'da servis dersi yükünü diğer arkadaşlarına aktarabildi (ilkönce Prof. Kroepelin, sonra Avusturyalı Prof. Weiss ve en sonunda ise 1971'e kadar İstanbul'da çalışan son Alman göçmeni Prof. Breusch). Ayrıca Tıp Fakültesi bünyesinde Fizyolojik Kimya Enstitüsü kurulmuştu (Müdürleri: Prof. Lipschitz, daha sonra Haurowitz sonra Stary)

Türk öğrencileri Arndt'ı çok seviyorlardı. Kısa bir süre önce yayınlanan anılarında Rudolf Nissen Arndt'la aynı zamanlarda İstanbul'da göçmen Profesör olarak bulunduğunu belirtiyor ve devam ederek:

"Arndt öğrencilerine büyük bir sevgiyle bağlıydı, oldukça iyi Türkçe konuşurdu. Öğrencileri ellerine geçen her Almanca Kimya kitabında onun adına rastlamalarına rağmen; sevecan ve mütevazı haliyle Arndt'a her geçen gün daha çok bağlanıyorlardı. Arndt hiç bir zaman otoriter Alman Müdürü tipini oynamadı.

Beş yıllık Ordinaryüs'lük Arndt'tan asla bir şey götürmemişti. Profesör kibri ile İstanbul'a gelen bizler üzerinde her zaman bu kibri üzerimizden atmamız için eğitici rol oynamış; akademik havayı 'kendini beğenme' yerine öğrencilerin 'hürmetini kazanma' şekline sokmuştu".

Türkiye'ye ikinci gelişinde de Arndt'ın evi her zaman misafirlerle dolup taşmıştır. Ortaköy'de Boğaz'ın kenarındaki evde yüzmeye olanağı vardı. Arndt düzenli olarak bilimsel konferanslara ve toplantılara katılan bir kaç göçmen Profesörden biriydi.

İkinci kez 21 yıl süreyle devam eden Türk kimyagerlerinin akademik yetiştirilmesi ve eğitimlerinin sürekli düzeltimi uğraşısı oldukça fazla miktarda meyve vermiştir; ancak bu hiç bir güçlkle karşılaşılmamış anlamına gelmemelidir. Arndt'ın Breslau'daki Enstitüden beraberinde getirdiği ve onun gibi göç-

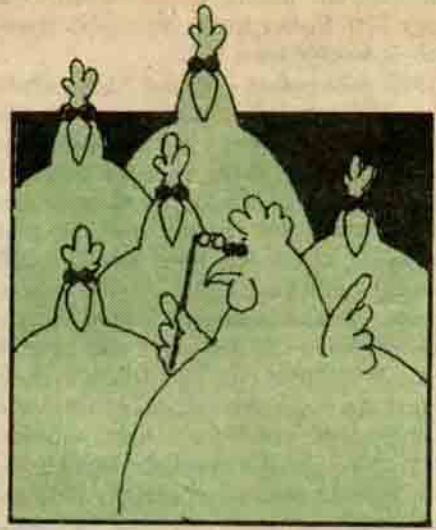
TAVUKLAR VE PEMBE GÖZLÜKLER

Virginia Polyteknik Enstitüsündeki bilim adamları, tavuklara kırmızı renkli kontakt lensler takarak onları daha uygarlaştırmak ve bu yolla yumurta üretimini artırmayı tasarlıyorlar.

Tavuklar, temelde gagalamaya dayanan bir hiyerarşik yapı içinde sosyal hayvanlardır. Tek tek birbirlerini gagalayarak kimin en üstte olduğuna karar verirler. Bu tür gagalama 7-8 tavuk aynı kafeste olduğu zaman tehlikeli olabilir. VP Enstitüsü araştırmacılarından A.T. Leighton'a göre; "Bu durumda tavuklar sürekli kavga ederler. Şayet bir tavuğun üzerine herhangi bir kan sürülürse diğer tavuklar üzerine çullanarak onu öldürürler. Bir çiftlik böylece sürünün % 25 kadarını yitirebilir."

Yumurta üreticileri gagalamayı "gaga kesme" yöntemi ile azaltırlar. Ancak bu yöntem, hayvanlara sıkıntı verir ve yemlerin israfına yol açan biçimsiz bir beslenmeye neden olur. Lensler tavukları uysallaştırır, çünkü kırmızı renk kan görmeyi zorlaştırır.

Geçen yıl Leighton'u danışman olarak tutan Massachusetts Hayvan Optik şirketinin ilk tavuk gözlüğü pazarlaması başarısızdı. Çünkü yaptıkları lensler tavukların gözlerinden fırlıyorlardı. Leighton plastikten yapılmış yeni bir lens geliştirdi ve tavukların her iki iç göz kapaklarının içine yerleştirdi. İç göz kapakları yumurtlama dönemi olan yaklaşık bir yıl süresince, lenslerin gözü tahriş etme-

den durmasını sağlayacak nemi saklayabilmektedir.

VP Enstitüsündeki Araştırmacılar, şimdi Leighton'un Lenslerinin tavukların davranışlarındaki, yumurtlamadaki ve yem tüketimindeki etkilerini inceliyorlar. Bu kez çifti 20 cent olarak pazarlanacak lenslerin, gaga kesmeden, sürüdeki ölüm oranını % 5'de tutacağı ve çiftçilere, her düzine yumurtada 1 penny kazandıracığı umuluyor.

Herşey iyi giderse Birleşik Devletler'deki 300 milyon yumurta tavuğu, pek yakında dünyaya pembe gözlüklerin ardından bakabilecek

SCIENCE 81'den

men olan, İstanbulda uzun yıllar Asistanlığı yapan Lotte Loewe 1949'da bu konuda şunları söylüyor.

"Geride bıraktığımız son 15 yıl içinde çalışmamızı etkileyen güçlükler kötü, amaca uygun olmayan ve yetersiz yerleşim ve bina olanakları idi. Savaş ve savaş sonrası yıllarında ayrıca kimyasal madde ve alet-ekipman darboğazı buna eklendi. Fakat buna rağmen bugünkü kimya öğreniminin 1933'lerin Breslau Üniversitesindeki Kimya eğitimine eş değer olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim..."

Kimya Enstitüsünde tamamlanmış olan tüm bilimsel çalışmalar Fen Fakültesince çıkartılan Fen Fakültesi Mecmuasında yayımlandı. Kimya Enstitüsünün Kütüphanesi 1941 yılına kadar bütün bilimsel çalışmalar için gerekli Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde kitaplar ve periyodiklerle donatılmıştı"

Arndt, Kimya terimlerinin yeni türkçe karşılıklarının bulunması amacı ile Türk Dil Kurumu asil üyesi olarak da görev aldı.

Gerek Üniversitede ve gerekse Endüstride görev alan Türk Kimyacıları arasında Arndt'ın çok sayıda arkadaşı ve öğrencisi vardır. Hamburg'a dönüşünden sonra Türk dostları onu daima aramışlar ve her seferinde Türk Kimya Dünyasının teşekküllerini beraberlerinde getirmişlerdir. 1939 veya 1941 yıllarında Prof. Arndt Türk Tabiyetine geçmiş, fakat savaştan sonra 1955 de yaşamının son günlerini geçirmek üzere Almanya'ya geri dönmüş ve Hamburg'a yerleşmiştir. (kendisine Hamburg Üniversitesi Onursal Profesörlüğü verilmiştir.) İstanbul Üniversitesi Arndt'a az sayıda konuk Profesörlerden biri olarak "Onursal Doktorluk" ünvanı layık görmüştür.

Çeviren: Dr. Aydın ÖZTAN